

Strážcovia strateného času. Diskusie o dejinách a historici na Slovensku

Miroslav Michela

„Hlinkove zásluhy sú neprehliadnuteľné a nespochybniteľné. Patrí k nim zásadný podiel na formovaní slovenského národa, tradícia obrany kresťanských hodnôt, národných záujmov a sociálnej politiky“ (Vladimír Palko, 27. 8. 2007)(1)

„Súčasťou vyhlásenia vlády sú aj ďalšie záväzky – je to predovšetkým dlh, ktorý máme voči našej histórii ... Vláda Slovenskej republiky dnes jednoznačne vyhlásila, že bude systematicky rozvíjať rozumný historizmus ako súčasť oficiálnej štátnej politiky. Jednoducho nechceme dovoliť, aby sa slovenské dejiny vyludňovali, hoci sú plné významných osobností a významných udalostí.“ (Róbert Fico, 2. 1. 2008)(2)

Dejiny, politika, tradície, spomínanie, bývajú neraz predstavované ako splyvajúce kategórie. Nie je to náhoda. Neraz ide o zámer, ktorý odhaľuje mnoho o súdobej spoločnosti, keďže zmysel dejín je nutné hľadať viac v prítomnosti ako v minulosti. S rozdielnym zámerom aj výsledkami na to upozornili najnovšie diskusie na tému postkomunistického „vyrovnávania sa“ s minulosťou.(3)

Podľa Jacquesa Le Goffa existovali dva základné motivačné faktory vplyvajúce na vznik a rozvoj európskej (gréckej) historiografie – etnický, ktorý mal za cieľ odlíšiť (civilizáciu) Grékov od barbarov a politický. História sa tak už v starovekom Grécku začala pestovať z popudu najvyšších spoločenských vrstiev, bola úzko prepojená so spomínaním a stala sa tak zároveň aj vplyvnou politickou zbraňou.(4) Presadila sa predstava histórie ako učiteľky múdrosti, čo v praxi znamenalo aj rozsiahlu inštrumentalizáciu dejín v polohe legitimizátorov konkrétnych záujmov a predstáv. S presadením dejín ako univerzitnej disciplíny od 19. storočia, v intenciách ktorej sa historici snažili kriticky rekonštruovať minulosť – tak, ako sa naozaj stala, nedošlo k neutralizovaniu kultúrnych a sociálnych vplyvov. Ukázalo sa tiež, že jazyk je príliš silným determinantom tvorby historických príbehov.(5) Ako upozorňuje Roger Chartier, to však neznamená, že produkty historikov sú totožné s fikčnou literatúrou: „Vyprávanie fikcií a vyprávanie histórie majú spoločný rovnaký spôsob, akým nechávajú jednať svoje ‚postavy‘, rovnaký spôsob konštruovania časovosti, rovnakú koncepciu kauzality. ... je potrebné pevne hájiť názor, že história je vedená intenciou a princípom pravdivosti, že minulosť, ktorá sa nám dáva ako predmet, je skutočnosť voči diskurzu vonkajšia a že jej poznávanie je možné overovať.“(6) Wolfgang Mommsen upozornil, že historické diela, či názory historikov sú pochopiteľné a overiteľné intersubjektívne a to prostredníctvom troch spôsobov overovania: či boli použité náležité pramene a do úvahy vzaté najnovšie poznatky; do akej miery sa názory daného historika priblížili optimálnemu využitiu všetkých existujúcich historických údajov a či sú explicitné, či implicitné modely výkladu presné, súvislé a neprotirečia si.(7)

Dejiny sa stali významným predmetom záujmu nacionalistických hnutí a jedným zo stavebných kameňov moderných predstáv o svete, pretrvávajúcich až do súčasnosti. V tomto období sa etabloval historizmus ako koncept dejín, ktorý kladie dôraz na ich procesualnosť, vieru v možnosti objektívneho poznania na základe odhalenia kauzálnych zákonov a trendov. Tieto aj v súčasnosti stále populárne predstavy o možnostiach historického poznania však pomerne rýchlo vyvrátila kritika zo strany profesionálnych historikov.(8) V tomto kontexte upozornil László Vörös na silné puto medzi tzv. tradičnou historiografiou a nacionalizmom: „primárnym cieľom tradičných historiografií je produkcia identitotvorných príbehov“.

Zdôraznil, že tradičná historická epistemológia a metodológia vlastne ani neumožňujú iný typ písania dejín.(9) Spoločenská rola historikov sa potom obmedzuje (predovšetkým) na stráženie (a poprípade modifikáciu) národných kánonov. Na túto pozíciu reflektujú aj mnohí politici. Viaceré úvahy a diskusné príspevky vznikli práve s cieľom „uchrániť“ pozície historiografie. Ako upozornil Ladislav Holý, nacionalizmus je diskurzívnou dohodou, že história je dôležitá, nezávisle na tom, či sa všetci zhodujú čo história vlastne je a čo vyjadruje.(10) Príbehy o minulosti (predovšetkým o národnej minulosti, minulosti rodu či teritória) predstavujú jeden s konštitutívnych prvkov spoločenských vzťahov. Zároveň sa už dlho hovorí o kríze profesionálnej histórie. Okrem nabúrania jej statusu ako vednej disciplíny, zásadne napomáha aj realita dnešnej, na informácie veľmi bohatej, virtualizovanej a konzumnej spoločnosti.

Cieľom predloženého textu – tak ako aj môjho referátu na prešovskom zjazde historikov – je poukázať na niektoré tendencie a ponúknuť impulzy do širšej diskusie na tému našej profesie a historickej kultúry na Slovensku.(11) Chcel by som zdôrazniť, že nie je mojím cieľom podať vyčerpávajúcu ani vyváženú analýzu, keďže na to by bolo potrebné oveľa viac priestoru a času, ale skôr ponúknuť reflexiu a postrehy, ktoré by podľa môjho názoru stáli za ďalšiu diskusiu. Zamýšľam sa nad tým, ako sú dejiny Slovenska reprezentované vo verejnom diskurze a aké typy historických príbehov ponúkajú historici širokej verejnosti. Do veľkej miery sa však zamýšľam aj nad tým, ako funguje vedecké spoločenstvo slovenských historikov, ktorého integrálnou súčasťou som aj ja.(12) Často zdôrazňovanú striktnú dichotómiu medzi vedeckým a populárnym diskurzom nepovažujem za jednoznačnú a určujúcu. Naopak, medzi oboma existuje široké pásmo, priestor, kde sa informácie o dejinách dostávajú do povedomia ľudí a následne sa prostredníctvom mýtov a stereotypov vracajú ako bumerang aj do vedeckých diskusií.(13) Ako upozornil Marc Bloch, množstvo a rozmanitosť historických svedectiev je skoro nekonečné. Všetko čo človek hovorí alebo píše, všetko čo vyrába a na čo siahne, o ňom môže a musí vypovedať. (14) Do akej miery sa historici, ktorých povolanie vzniklo za účelom zaznamenávať, triediť, uchovávať a vysvetľovať dejiny aktívne podieľajú na procese šírenia vedomostí? Preto som sa rozhodol v názve metaforicky označiť historikov ako strážcov strateného času. Ako je všeobecne známe, strážcov minulých udalostí, ktoré sa stali a nikdy viac sa v rovnakej konštelácii nezopakujú. Avšak sprostredkovane existujú v prameňoch a predovšetkým v diskurzoch, ktoré vyplývajú zo spoločenskej objednávky a praxe.

Diskusie na tému dejiny – pamäť – historici môžu podľa môjho názoru ponúknuť viaceré impulzy a zaujímavú reflexiu súčasnej historickej kultúry na Slovensku. Ponúkajú impulzy k zamýšľaniu sa o metódach práce historikov (napr. kritika a interpretácia prameňov, oral history, tradície písania dejín atď.). Ukazujú, akým spôsobom sú dejiny inštrumentalizované v širokom slova zmysle a sú lakmusovým papierikom postavenia historikov a konkrétnych príbehov dejín v spoločnosti (vyhranené názorové skupiny, oficiálne-alternatívne dejiny, politika, médiá, vplyv na verejnú mienku atď.).

Vo svojom príspevku by som rád nadviazal na diskusie, ktoré sa objavili po roku 1989 (resp. na tie, ktoré sledujem v posledných rokoch), a postulovali tézu, že vývoj našej disciplíny bol v minulosti determinovaný vzťahom k vládnucim politickým silám, ale ani po roku 1989 neprišlo k očakávaným zmenám.(15) Pavel Kolář svoju reflexiu knihy o postkomunistických historiografiách začal metaforou zvierat'a roky držaného a chovaného v klietke, ktoré potom ako sa mreže rozlomili, nevie, akým smerom sa vybrať. Spomenul aj metaforu vlaku rozdeleného na tri časti (radikálna epistemológia, tí čo sa zaujímajú o nové smery, ale nie sú si istí ako ďaleko ešte pocestujú a tradicionalisti). Je zrejmé, že podobnou optikou by bolo

možné „prelustrvať“ aj na západnú vedu, len prepravné podmienky v postkomunistickom svete sú podstatne horšie.(16) V súčasnosti vplyvom zásadných zmien, ktorými prechádza Európska únia, sa aj na západe ozývajú humanitní, spoločensko-ekonomickí vedci s výzvou o zásadnejšiu podporu výskumu v týchto oblastiach.(17) V slovenskom kontexte o aktuálnom, nie príliš ružovom stave výchovy a vzdelávania v oblasti dejín, ale vlastne aj profesionálnych zručností samotných historikov, hovorili na predchádzajúcom zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Banskej Bystrici Roman Holec a Marína Zavacká.(18) Samozrejme, som si pritom vedomý aj viacerých úspechov a posunov, ku ktorým za posledných päť rokov na Slovensku došlo.

Historická kultúra

Termínom historická kultúra označil Zdeněk Beneš súbor historického myslenia – myslenia o dejinách, ktorý je charakteristický pre určitú spoločnosť. Upozornil, že ide primárne o jav sociálny a kultúrny, ktorý predstavuje súbor komunikovaných a využívaných – teda interpretovaných – informácií o dejinách.(19) Toto široké pole diskurzov obsahuje rôzne podoby vzťahov medzi spoločnosťou a dejinami. Od názorov a vedomostí vytváraných a reprodukovovaných na úrovni rodiny, resp. v rámci blízkych sociálnych väzieb až po striktné analytické štúdie spoločenskovedných tímov. Miroslav Hroch pomenoval šesť zdrojov historického vedomia: výsledky historickej vedy a ich popularizácia v médiách, školské vyučovanie, publicistika a žurnalistika v najširšom slova zmysle, umelecké spracovanie minulosti, mobility – cestovanie a neformálne predávanie informácií v rámci rodiny a iných pospolitostí.(20) Ľubomír Lipták zas upozornil na tri významné roviny, prostredníctvom ktorých sa reprodujú dejiny reprezentované ako hodnota, čo v nasledujúcich riadkoch širšie rozvediem.(21) Prvá – oficiálna – ktorú prezentuje vládnucci režim a jeho angažovaní aktéri, predstavuje inštitucionálne vytvorený a reprodukováný historický kánon, ktorý slúži na legitimizáciu vládnucej hodnotovej a ideologickej orientácie a ňou preferovaných sociálnych praktík. Je prítomný na verejných priestranstvách, pri oslavách štátnych sviatkov a vybraných historických udalostí, zákonoch, učebných osnovách. Štát disponuje ekonomickými, kontrolnými aj represívnymi inštitúciami, ktoré daný kánon udržiavajú pri živote. Aj keď tieto atribúty moderného štátu sú už v súčasnosti diskutabilné. Pierre Bourdieu hovorí o symbolickom kapitále a symbolickom násilí, ktorého nástrojom sa stáva napríklad školský systém a povinné štátne vzdelávanie, prostredníctvom ktorých štát vštepuje svojim občanom spoločné formy a kategórie myslenia, sociálne rámce chápania, poznávacie štruktúry. Ide vlastne o štátom kontrolovaný typ vedenia.(22) Jan Assmann sa zas venuje fungovaniu kánonu, ako tradícii, v ktorej sa dosahuje maximálnej obsahovej záväznosti a najvyhranenejšej formálnej fixácii.(23) Na vytváraní dobového historického kánonu, resp. bourdieovskom súlade habitusov sa samozrejme podieľajú aj historici. Avšak ich prvoradou úlohou je kriticky a na základe zaužívaných pravidiel interpretovať minulosť. Preto druhou spomenutou rovinou je vedecký diskurz, ktorý nie je z hľadiska jeho oficiálnych úloh povinný podriaďovať sa dominantnému kánonu (aj keď sa tak často stáva), ale predovšetkým skúmať a kriticky myslieť. Jacques Le Goff upozornil, že existujú dva typy dejín: dejiny historikov (vedecké) a dejiny kolektívnej pamäti (mýtické, žité), pričom úlohou historikov je objasňovanie dejín a vyvracanie nepráv.(24) V tomto duchu hovorí Pierre Nora o pamäti a dejinách ako o zásadných opozitách. Upozorňuje, že nositeľmi pamäte sú živé skupiny a aj jej obsah podlieha zmenám. Pamäť je selektívna a stojí na emóciách. Posväcuje spomienky, ktoré historická kritika naopak búra. Dejepisectvo je intelektuálnou činnosťou, ktorá si vyžaduje analytický i kritický postoj a snaží sa vyvarovať autocenzúry aj prílišných citových väzieb k predmetu výskumu.(25) Tretí rozmer – ktorý naznačil Ľubomír Lipták – je osobný. Predstavuje sociálne milieu, ktoré jedinca obklopuje a je vytvárané rozdielnymi osobnostnými

dispozíciami a zážitkami. Neraz stojí v protiklade k predchádzajúcim rovinám, zároveň je však aj ich súčasťou. Podnetnú analýzu fungovania rodinnej/generačnej pamäte ponúkol autorský kolektív knihy *Můj děda nebyl nácek*, keď analyzovali spôsob prerozprávania a uchovávanía vojnových udalostí v rodinnej pamäti. Z aktérov násilia sa tak akoby šmahom zázračného prúta (spleteného z rodinných pút a dôvery) môžu stať „obete“, alebo len „nezainteresovaní pozorovatelia“. (26) Jednoducho k „naším“ vieme byť oveľa zhovievavejší, čo sa neraz ukazuje v osobnom i v profesionálnom živote. Tieto tri roviny práce s dejinami predstavujú vzájomne sa nevyklučujúce, skôr prelínajúce a situačne ovplyvňované stratégie. Veľmi inšpiratívna je aj typológia, ktorú predstavil Tzvetan Todorov. Zdôraznil rozdielne stratégie rozprávania u svedkov, historikov a spomínajúcich. Pri svedkoch a historikoch vyzdvihol skôr komplementaritu. Upozornil, že dejepisectvo zo svojej podstaty naše vedenie komplikuje a spomienkové akcie ho naopak zjednodušujú. (27) Ďalším významným rozmerom, ktorý som ešte nespomínal, je otázka estetického zážitku z produkcie umelcov, ktorý je taktiež významným nositeľom a šíriteľom historických reprezentácií. Napriek tomu, že by ho bolo možné vkomponovať aj do Liptákom naznačenej kategorizácie, ako súčasť všetkých troch rovín, zároveň ide o niečo špecifické.

Peter Burke hovorí o dejinách ako o sociálnej pamäti, ktorá zhrňuje komplexný proces selekcie a interpretácie. Zdôrazňuje zhodu medzi tým, ako sa zapamätáva a zaznamenáva minulosť, keďže pamäť je podľa neho zároveň: historickým zdrojom (prameňom), ako aj historickým javom (zapamätávanie, selekcia). Úlohou je teda zodpovedať otázky: Kto chce komu a čo pripomínať, či a verzia minulosti je zaznamenaná a uchovaná a kto chce od koho čo a načo aby zabudol? (28)

Súperenie o podobu národných dejín

Pád komunizmu v Československu a následné zmeny po roku 1989 priniesli väčšiu diverzifikáciu a polarizáciu historickej obce, čo sa prejavilo aj v konfliktoch o charakter „národných dejín“. Pre tieto diskusie boli charakteristické terminologické i obsahové spory, ktoré korešpondovali aj s aktuálnou politickou situáciou v krajine. Došlo k opätovnému otvoreniu diskusií o vzájomne si konkurujúcich dvoch príbehoch dejín, čo bolo spojené s prehodnocovaním dovtedajších výsledkov marxistickej historiografie, ktorá bola v rokoch 1948 – 1989 vládou presadzovaným a oficiálne aj jediným správnym spôsobom výkladu dejín. S predstavou dvojpolovosti slovenskej historiografie sa následne stotožnila časť historikov, a čo je obzvlášť dôležité, presadila sa aj v spoločenskom diskurze a šírili ju i masovokomunikačné médiá. Došlo vlastne až k inštitucionalizácii tohto stavu. Existujú pracoviská, vedecké podujatia a časopisy, ktoré sú vnímané a neraz sa aj seba prezentujú v rámci tejto klasifikácie. Najčastejšie sa hovorí o súperení medzi Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV) a obnoveným Historickým odborom Matice slovenskej (HO MS). V posledných rokoch je v tomto kontexte diskutovaná aj činnosť Ústavu pamäti národa (ÚPN) alebo niektorých univerzitných katedier. Do veľkej miery však ide skôr o reprezentácie reality ako ideologického sporu šírené vo verejnom priestore. Napriek faktom, že zástupcovia týchto inštitúcií sa neraz na margo „tých druhých“ vyjadrili veľmi kriticky, v praxi tieto organizácie – až na niekoľko výnimiek – dokázali komunikovať aj spolupracovať (napr. viacerí pracovníci HÚ SAV sú aj členmi HO MS, ÚPN vydalo knihy pracovníkov HÚ SAV, významná je tiež spolupráca v rámci organizácie vedeckých podujatí a participácie na nich, v rámci SHS, atď.). Na tento fakt upozornila aj Elena Mannová: „dojem zreteľnej viditeľnej polarizácie sa postupne stráca, len čo opustíme publicistické spory a všimneme si konkrétne vedecké diela“. (29) Podobne sa vyjadril aj Július Bartl: „slovenská historiografia ako celok nie je rozpoltená ani nie je postihnutá akýmsi syndrómom rozpoltenosti“. (30)

Z hľadiska historického kontextu vytvárania príbehov slovenských dejín je potrebné pripomenúť, že tieto boli vo svojich začiatkoch konštruované a diskutované predovšetkým v konfesionalne definovaných prostrediach. Hovorí sa tiež o katolíckej a evanjelickej verzii národného príbehu, čo vyplýva z faktu, že väčšina aktívnych intelektuálov (tzv. národovcov) boli predovšetkým kňazi, resp. konfesionalna príslušnosť bola v tom období vnímaná ako významný identifikačný faktor. Napriek pokusu o obmedzenie vplyvu ba až likvidáciu náboženstva počas komunizmu, konfesionalna príslušnosť predstavuje dlhodobo jeden z významných elementov spoločenskej kategorizácie a klasifikácie na Slovensku a sprostredkúva určitý druh kultúrnej afinity smerom ku konkrétnym historickým príbehom. Stačí si spomenúť, akým spôsobom sa prejavujú konfesionalne definované organizácie v niektorých verejných debatách o dejinách Slovenska (napr. oslavy vzniku ČSR, SR 1939 – 1945, SNP, či Lex Hlinka). Práve z takto identifikujúcich sa prostredí často vychádzajú aktívni diskutéri „pre“ a „proti“. (31) Konfesionalne tematizovaná bipolarita však predstavuje v súčasnom vedeckom diskurze skôr ideologický koncept – nálepku, a nie analytický klasifikačný model.

V prvej polovici 20. storočia sa toto súperenie prejavilo aj ako významný kultúrno-politický fenomén. Začalo sa hovoriť o autonomistickom a čechoslovakistickom ponímaní dejín. V tomto prípade si však treba uvedomiť, že termíny autonomistický aj čechoslovakistický vznikli ako dobové pomenovania na negatívne značkovanie konkurenčnej strany a zároveň sa s nimi pracuje ako s kategóriami analýzy aj praxe. To so sebou prináša viacero metodologických problémov. Tieto termíny sa objavili v dobovom politickom súperení, pričom mali v čase a priestore premenlivý charakter a význam a sú priamo spájané s konkrétnymi politickými stranami. Zároveň však reprezentujú aj dva špecifické typy diskurzu o dejinách. Prvý obhajoval existenciu politického (v niektorých predstavách aj etnického) národa československého a druhý argumentoval národnou svojbytnosťou Slovákov a právom na autonómiu. (32) Idea národnej emancipácie, ale aj kolaborácia s nacistami sa po roku 1938 stali ďalšími konštitučnými časťami tejto diskusie. Z predstavy dvojpólového dejepisectva boli odvodzované dve tradície: „demokratická, liberálna“ (československá, antifašistická) a „konzervatívna, autoritatívna až totalitná“ (ľudácka), ktoré po roku 1989 začali opätovne spoluvytvárať historickú kultúru na Slovensku. (33) Samozrejme, aj v tomto prípade ide o skôr formu zjednodušeného nálepkovania. Významným ukazovateľom zvýšeného záujmu o dejiny – vnímaných ako významného identitotvorného elementu v ideologickom vákuu, ktoré nastalo po páde komunizmu – je množstvo článkov a diskusií v médiách, nových knižných publikácií, ktoré sa objavili v 90. rokoch. Historici, publicisti a rôzni nadšenci začali „odideologizovať dejiny“, „písať nové dejiny“, „vrvieť alebo vykopávať pravdu o dejinách“, či „zaplniť biele miesta“. Ako však upozornil Miloš Havelka, návrat k predstave o odideologizovanej „objektívnej vede“, k historizujúcemu faktografickému a neteoretickému poňatiu dejín však priniesol len jej novú ideologizáciu. (34)

Najznámejším stretom v rámci dejín predstavovaných ako dvojpólových, ktorý sa dočkal veľkého ohlasu aj v zahraničí, sa stala tzv. kauza Ďurica v polovici 90. rokov. Odštartovalo ju zavedenie novej didaktickej pomôcky, chronologickej príručky k dejinám Slovenska, z pera exilového historika Milana Stanislava Ďuricu. Tento akt vyvolal vlnu odporu, ktorej výsledkom bolo stiahnutie problematickej publikácie z vyučovacieho procesu. Tento silne medializovaný konflikt sa prejavil aj otvoreným listom pracovníkov Historického ústavu SAV vyjadrujúcim kritiku voči nízkej profesionálnej úrovni Ďuricovej knihy. (35) Tento spor o interpretáciu dejín bol vlastne aj metodologickým sporom o tom, ako a čo možno hovoriť o dejinách Slovenska a Slovákov, vrátane toho, kto má „právo“ o tom hovoriť. Prakticky sa voči sebe postavili ľudácki exiloví historici a ich sympatizanti (v tom čase spriaznení s vládou

Vladimíra Mečiara) a na druhej strane bola časť už etablovaných historikov z vedeckých a pedagogických pracovísk na Slovensku. Hoci na oboch stranách sa vyskytli historici aktívni aj počas minulého režimu, tí z HÚ SAV boli svojimi konkurentmi hanlivo označení ako „boľševickí historici“. Aj tento konflikt, aj nasledujúce roky potvrdili trend, že postupne došlo aj na Slovensku k vybudovaniu paralelných inštitucionálnych svetov, ktoré však mali svoje korene už dávnejšie, počas existencie dvoch totalitných režimov. V slovenskej žurnalistike sa dokonca presadil úzus, že do diskusií boli prizývaní zástupcovia obidvoch konkurujúcich strán, t. j. „národne orientovaných“ a „tých druhých“. Predstava bipolárneho rozdelenia slovenskej historiografie poukazuje na fakt, že obraz historického poznania sa na Slovensku po roku 1989 je tematizovaný predovšetkým vo vzťahu k „národu“. V diskusiách sa však vôbec nereflektuje fakt, že „národný záujem“ je veľmi nejasná predstava, ktorú je možné dekódovať len pri definovaní konkrétnych podmienok, záujmov a predstáv aktérov pracujúcich s kategóriou „národa“. (36) Stačí pripomenúť veľký ohlas politicky iniciovaných a inštrumentalizovaných diskusií na témy „Lex Hlinka“, „starí Slováci“, „jazdecká socha Svätopluka“. (37) Práve ako reakcia na premiérom Ficcom prezentovaný „rozumný historizmus“ vzniklo viacero polemík aj medzi historikmi. Opätovne sa na verejnosti objavili hlasy „za“ a „proti“ a diskutovali sa problémy známe už z dôb vlády Vladimíra Mečiara. Aj vtedy sa vláda rozhodla účelovo „posilňovať národnú identitu“, voči čomu sa ohradila veľká časť intelektuálnych elít. Podobne ako vtedy, aj teraz mali hlavné slovo v diskusiách poväčšine rovnakí ľudia z kruhu Matice slovenskej, resp. na druhej strane predovšetkým z HÚ SAV. K diskutujúcim – mediálne známym tváram už desaťročia etablovaných historikov – sa tentoraz pripojili aj mladší zástupcovia historickej obce.

Šedá zóna?

Obraz slovenskej historiografie nemožno striktne zužovať len na vyššie spomenuté dve tendencie, ktoré sú viac situačnými prejavmi hodnotovej orientácie, ako homogénnymi skupinami. Práve naopak. Funguje v rámci nej silná „šedá zóna“, pre ktorú je smerom k spomenutým verejným diskusiám charakteristická skôr „nehybnosť“ a „akademický odstup“. Ako inšpiráciu do ďalšej diskusie o historickej kultúre a historikoch na Slovensku považujem v tomto kontexte za dobre využiteľnú typológiu navrhnutú Jurajom Podobom, ktorý písal o troch tendenciách vo vzťahu národnej identity a politiky pamäte. Prvú predstavujú apologetickí historici a nadšenci, ktorí konštruujú dejiny na základe národnej ideológie a recyklujú staré historické stereotypy (tam zaradil napr. Maticu slovenskú). Druhú tendenciu tzv. mainstreamovú predstavujú pracovníci vedeckých a pedagogických inštitúcií, ktorí poväčšine preferujú písanie klasických politických dejín; tretiu tvoria spoločenskovedne orientovaní historici, ktorých práca je kompatibilná s aktuálnym stavom bádania vo svete. (38) Nedávno ponúkol do diskusie novú schému o vzťahu historikov a spoločnosti aj Roman Holec. Pomenoval v nej menšiu časť spoločnosti, ktorá o dejiny má záujem a z rôznych pohľadov ich potrebuje (Dejiny-1), a väčšiu časť, ktorej potreby napĺňajú rôzne mytológie (Dejiny-2). Do prvej skupiny zaradil akademikov opierajúcich sa o analytické (Dejiny-1a) aj tradičné metódy (Dejiny-1b) a do druhej amatérov, resp. historikov prezentujúcich viac vyhranené postoje ako argumenty. Následne pod Dejiny-3 poukázal na politickú inštrumentalizáciu minulosti (pre ktorú je charakteristický dôraz na kampaňovitosť a účelnosť) a ktorá sa v mnohom opiera o výsledky Dejín-1 a 2. (39) Oba spomenuté modely poukazujú na ambivalentnosť najpočetnejšej skupiny, pre ktorú je charakteristické, že sa v menšej miere zapája do teoreticko-koncepčných debát a orientuje sa predovšetkým na kultivovanie klasických naratívnych politických dejín. Ako na to upozornili už aj viacerí kolegovia, akademická nehybnosť alebo samoučelnosť neprospieva pozícii slovenskej historiografie na medzinárodnej úrovni. Zároveň si ale udržujú vysokú mieru symbolického

kapitálu, čo sa odráža aj na ich stabilnom postavení vo vedeckej komunite. Martin Nodl v tomto kontexte hovorí o klientizme (či korporatívnom systéme), ktorý funguje na základe sebalegitimizácie zúčastnených strán za účelom dosiahnutia akademického stupňa, podpory, miesta či udelenia grantu. Upozorňuje, že: „V našom prostredí se však klientizmus prejavuje predovšetkým prostredníctvom absence jakýchkoli odborných diskusií, metodických stretů, bourání ztrouchnivělých interpretačních modelů a vytváření modelů nových. Pokud někdo podrobně sleduje recenzní rubriky nejvýznamnějších českých historických časopisů, pak ho musí především mrazit, neboť na stovkách stran nedochází k diskusi, k polemikám a odborným rozepřím, nýbrž je zde pěstována sebechvála v rámci klientelských vazeb ... Odborný diskurs o metodě a o problémech se téměř vytratil – či lépe řečeno, po desetiletích se ještě nevrátil, neboť po celé období normalizace nebyl pěstován. Pokud již k nějaké polemice či k zaujetí kritického stanoviska dojde, pak jsou v našem prostředí jakékoliv polemiky interpretovány jako osobní ataky“, čo je možné pozorovať aj v slovenskom prostredí.(40) Podobne aj Roman Holec upozornil, že: „Spoločenská objednávka a peňažné toky tlačia historikov do projektov, ktoré sa bombasticky nazývajú, riešia základné historické medzníky a procesy, kľúčové otázky, rozhodujúce udalosti, najvýznamnejšie osobnosti, ale v podstate umožňujú vykazovať ako nové mnohé staré produkty. Túto hru historici prijímajú, lebo je pohodlná a umožňuje im prežiť. Je to živná pôda predovšetkým pre Dejiny-1b. Prežívajú neraz bez toho, aby cítili potrebu podstatnejším spôsobom prehĺbiť poznanie v rámci Dejín-1, ba neraz sa spoja s jednotlivcami z Dejín-2, aby si zachovali zdanie plurality. Dejiny-2 sa tak nevdojak legitimizujú, ale nad tým už nikto nerozmýšľa.“(41) Takouto spoločenskou objednávkou boli aj nedávne oslavy osmičkových výročí, ktoré okrem významných historických tém poskytli veľký priestor na marketing, resp. „obsluhu“, v rámci čoho sa zviditeľnili viaceré vedecké inštitúcie v SR aj ČR .(42) Ladislav Holý pri poukázaní na špecifiká normalizačnej morálky upozornil, že v praxi, keď zúčastnení nevyjadrujú verejne svoje názory z dôvodov, že sa im to nevypláca, narastá význam osobných konexií.(43) Tento model sociálnych vzťahov a praktík, datovateľný v našom regióne aj v skorších obdobiach, predstavuje aj v súčasnosti jeden z vplyvných modelov fungovania vedeckého spoločenstva. Práve v tomto kontexte zohráva dôležitú úlohu aj častá pasivita vo verejnej sfére, a to aj v prípadoch, keď ide o bytostné záležitosti profesionálnej vedy, akými sú legislatívne normy, otázky financovania a čerpania grantov, politické tlaky na interpretáciu dejín či banalizácia výsledkov historiografie. Ukazuje sa, že nevieme a nechceme diskutovať. Ide o rezignáciu na formovanie verejného priestoru alebo apriórny nezáujem o takúto aktivitu, prílišná zaneprázdnenosť, alebo o nejakú formu pragmatizmu?

Ako príklad spomeniem zvláštny výber autora učebnej pomôcky, ktorý vyhral autor premiérových historizujúcich prejavov bez patričného (didaktického) vzdelania. Jeho Čítanie o Slovensku (doplnková učebnica k Vlastivede pre I. až IV . ročník základných škôl) už po prvých riadkoch zaujme čitateľa množstvom pateticko-mytologizujúcich fráz a nacionalistických kliše: „Ukážem ti, koľko krás a zázračnosti dostalo Slovensko, v akej zázračnej krajine sa narodili... Slovenky a Slováci sú najväčším zázrakom krajiny... Slovenskí ľudia stále spievajú... Každý deň sa presviedčam, že to nie je hocijaká krajina, ale rozprávková. Volá sa Slovensko a je to najkrajšia krajina na svete!“ Nechýbajú dokonca ani návody, ako sa má správny Slovák správať: „Hrdí Slováci z východného Slovenska by mali na vlastné oči vidieť Dunaj... každý Slovák by mal na vlastné oči vidieť opravený Trenčiansky hrad...“. Ako jeden z mála sa k nej vyjadril Viliam Kratochvíl, ktorý upozornil, že „Machala vymýšľa, preháňa, zavádza a nacionalizmus povyšuje na najvyššiu hodnotu. To všetko sú postupy z prelomu 19. a 20. storočia. Skúsenosti s takýmito učebnicovými textami ukazujú, že dosiahli opak než normálny, zdravý vzťah k vlasti a skôr prispeli k tragédiám, vojnám, holokaustu.“(44) Osobne ma v čítanke veľmi zaujala aj „vizionárska“ pasáž o

potrebe postaviť jazdeckú sochu Svätopluka na nádvorí Bratislavského hradu, na ktorú sa Slováci budú chodiť pozerat'. Ale to je už ďalší príbeh odkazujúci na politickú inštrumentalizáciu histórie par excellence.

Podobný nezáujem, resp. slabý ohlas v médiách sa objavil aj v iných prípadoch: keď sa hovorilo o Jánošíkovi, ako prvom sociálnom demokratovi, alebo o zásluhách významných slovenských komunistov. Z hľadiska fungovania masovokomunikačných médií je symptomatické, že záujem bol predovšetkým na prinášaní konfliktných tém s politickou zápletkou, ktoré sa dobre predávajú, resp. prečíta si ich veľa ľudí. Preto si obzvlášť veľkú pozornosť vyslúžila kauza jazdeckej sochy Svätopluka, pre ktorú predseda parlamentu Richard Sulík zriadil odbornú komisiu, v ktorej mali historici pomerne silné zastúpenie. Záujem verejnosti zásadne zvýšil aj politicko-ideologický podtón kauzy a fakt, že bola predstavovaná aj ako súčasť „národného zápasu“. Ako zápas o niečo posvätné a to právo verejne uctievať vlastný národný príbeh. Zároveň sa aj medzi intelektuálmi začalo o tejto téme intenzívne diskutovať.(45) Z hľadiska našej témy sa uplatnila klasická schéma, v rámci ktorej sa šíri reprezentácie komunity historikov ako dvoch antagonistických pólov „pre“ a „proti“. Opätovne došlo k upevneniu predstavy dvojakých dejín, keďže časť z nich sochu iniciovala a neskôr obhajovala a druhá zas vnímala ako problém jej umelecké a ideologické stvárnenie.(46) V takýchto prípadoch dochádza k opätovným prehodnoteniam identifikácií a sociálnych vzťahov, keď nastolené hranice diskusie vytvárajú a utvrdzujú pocity klanovej súdržnosti. Odborná argumentácia sa niesla predovšetkým v diskusiách o primordialistickej predstave národa, ktorú zosobňuje pojem „starí Slováci“ a v diskusii o pojme „kráľ“. Silno rezonovala aj koncepcia sochy, ktorú je možno identifikovať v nacionalistickej mytológii Slovenskej republiky 1939 – 1945(47), a jej autor, významný predstaviteľ normalizácie. Adam Hudek upozornil v tejto veci na anachronický spôsob argumentácie. Často bol vyzdvihovalý „zdravý rozum“ – keď sme Slováci teraz, boli nimi aj naši predkovia pred tisíc rokmi; „očividné fakty“ – Svätopluk bol kráľ, keďže je tak oslovený v pápežskej listine; tvrdením, že konečne nastala vhodná chvíľa na „odhalenie definitívneho obrazu minulosti“ – po ukončení pomadžarčovania, čechoslovakizmu, komunizmu a protinárodného liberalizmu je možné konečne povedať ako to skutočne bolo. Ako posledný spomenul argument „aj ostatní to tak robia“ – všetky okolité hlavné mestá okrem Bratislavy majú jazdecké sochy svojich „národných hrdinov“.(48) Niektorí diskutujúci sa dokonca vžili do role mentorov dokazujúcich mieru (ne)kompetentnosti na základe hodnotovej orientácie konkurentov. Za zamyslenie však stojí aj štýl jedného akademického prominenta, ktorý priamo v televíznom vysielaní zosmiešňoval kolegu na základe jeho rečového handicapu.

Nie je mojou ambíciou na tomto mieste podrobnejšie analyzovať všetky argumenty a zaujímavé momenty tejto kauzy, nedá mi však nespomenúť, že jeden z najvplyvnejších súčasných autorov zaoberajúci sa teóriami etnicity a nacionalizmu kategoricky vyhlásil, že primordializmus je v súčasnosti už len „mŕtvym koňom“, ktorého autori píšuci o etnicite a nacionalizme stále bičujú, pričom žiaden seriózny vedec dnes už nezastáva názor, ktorý sa s primordialistami rutinne spojuje, t. j. že by národ, či etnická skupina, predstavovala v dejinách nemennú entitu, keďže by nemal šancu obstáť vo vedeckej diskusii.(49) V slovenskom kontexte sa tomu viac venoval napríklad László Vörös.(50) Martin Kanovský v posudku k téme premiestnenia sochy Svätopluka upozornil, že neexistuje nijaký spôsob, ako by sa proti ideologicko-rituálnej politickej mobilizácii mohla postaviť neutrálna historická pravda: každý akt v súvislosti so sochou je sám osebe politickým prejavom, a odstraňovanie sôch (pokiaľ nejde o spontánny a neorganizovaný prejav masovej ľudovej nevôle) je vždy a nevyhnutne politicko-mobilizačnou stratégiou, ktorá sa opiera vždy skôr o nevedomé ideologicko-

mobilizačné predstavy a symboly pochybného druhu, aj keď sa rada zaštituje tzv. „historickou pravdou“.(51)

Aj spomenuté príklady poukazujú, popri malom záujme historikov participovať na verejných debatách, na to, že sa na verejnosti pravidelne objavuje predovšetkým málopočetná skupina profilujúcich osobností, pre ktoré sú okrem širšieho tematického záberu charakteristické aj pomerne jasne vyhranené názory, čo môže vzbudzovať dojem malej názorovej variability, resp. bipolárnosti historiografie. Zároveň sú si však vedomí potreby ponúkať svoje intelektuálne know how, čoho výsledkom je aj zvýšený spoločenský status a z toho plynúca (ne)popularita medzi rôznymi skupinami obyvateľstva. Väčšiu rozmanitosť – inštitucionálnu aj vekovú – v médiách zabezpečujú tematicky vybraní prispievatelia, špecialisti, ktorí sa vyjadrujú striktnie len k téme ich výskumu, ktorá je zároveň zaujímavá i pre médiá, hovoria väčšinou pri príležitosti rôznych výročí. Ide o pomerne veľkú a variabilnú skupinu, v ktorej má v podstate priestor veľká časť zástupcov Holecových Dejín 1-2 alebo spomenutých troch tendencií J. Podobu. No a tretiu, tiež početnú skupinu tvoria „skôr mlčiaci autori a autorky“, ktorí sa napriek svojim viacročným skúsenostiam v profesionálnej historiografii v médiách viac-menej neobjavujú. Dôvody na to môžu byť rôzne, ale v každom prípade to z hľadiska prezentovania historiografie nie je pozitívny trend.

Myslím si, že v tomto smere je stále veľmi aktuálna výzva Júliusa Bartla zo zjazdu SHS v Banskej Bystrici o väčší prienik historikov do verejného diskurzu a popularizáciu najnovších výsledkov historiografie.(52) Je dôležité, aby aj historici aktívne vstupovali do odborných a verejných diskusií, keďže ide okrem vyjadrenia občianskeho postoja aj o profesionálnu cnosť, ktorá je v prospech ďalšieho vývoja historiografie na Slovensku. Myslím si, že historikov už dnes nemožno považovať za akýchsi strážcov, či zvestovateľov „čistých“, „jediných“, „objektívnych“ právd o dejinách, na ktoré majú výsostné práva. Naopak, akékoľvek snahy o „vyvlastnenie minulosti“, čo by na chvíľu mohlo zvýšiť ich spoločenský status, budú viesť len k väčšiemu profanovaniu. Dušan Třeštík sa na margo toho vyjadril: „Není to pouze pravda historického bádání a netvoří ji pouze historikové, nýbrž politikové a publicisté, ale i třeba soudci soudící chtě nechtě minulost a ne jen jednotlivce, a nakonec my všichni, kteří se ještě dokážeme tázat. Je to jeden z těch reflexivních pohybů společností, které reagují na prudce se měnící podmínky života a ve svých, vesměs nezamýšlených a nepředvídatelných výsledcích pomalu a bolestně vytvářejí komplex druhé moderny, provizorní a proměnný ‚řád z chaosu‘.“(53) Marc Bloch vo svojom klasickom diele upozornil, že úlohou historika je porozumieť javom a nie ich súdiť. Upozornil, že história sa má prestať správať ako archanjel.(54) V súčasnosti, aj keď predstavy o nesúdení pretrvávajú stále ako akýsi tradičný kánon historického vzdelávania, viacerí humanitní a spoločenský vedci upozornili, že angažovanosť nie je negatívna, ale naopak skôr apriórna vlastnosť poznávania. Významným impulzom v tomto smere boli diskusie o „vyrovnávaní sa s minulosťou“ po páde totalitných režimov, ale aj šíriaci sa historický revizionizmus.(55) Historik je produktom spoločnosti a jeho dielo odráža aj prostredie v ktorom vzniklo. Je potrebné, aby si bol tejto pozície vedomý a reflektoval na ňu. Už Edward Hallett Carr v diele Čo je história upozornil, že aj historici by mali podobne ako iní intelektuáli svoj záujem obrátiť aj smerom k súčasnosti.(56) Wolfgang Mommsen upozornil na tri poväčšine neuvedomované vplyvy prostredia a spoločenského tlaku ovplyvňujúcich historika: sebaobraz, t. j. predstava, ktorú si o sebe vytvára spoločenská skupina, za ktorú historik hovorí; pojmá príčin spoločenských zmien a perspektíva budúcich spoločenských zmien, ktoré sa historikovi javia ako pravdepodobné a možné a orientujú jeho historickú interpretáciu.(57) Podľa Richarda T. Vanna by sa historici nemali báť zobrať na seba rolu morálnych komentátorov, len si musia byť vedomí toho, že ich hodnotenia sa – tak ako všetky historické hodnotenia – stanú predmetom kritiky zo strany vlastných kolegov a

čitateľov.(58) U nás sú tieto diskusie do veľkej miery spojené s otázkami okolo „vyrovnávania sa s totalitnými režimami“, ktoré pravidelne rezonujú vo verejnej aj odbornej sfére. Často sa však stáva, že diskusie o vede sa zvrhnú aj do osobnej roviny, že dokonca na povrch vypláva množstvo konfesiónálnych a rasových predsudkov.

Legitimita a sebaaprezentácia

Najnovšie diskusie o dejinách, ale aj o role historikov vo verejnom priestore naštartoval predovšetkým pád komunistického režimu. Už nebolo nutné podriaďovať sa ideologickým direktívam ani kontrole strany. Zároveň však historici stratili totalitným štátom garantovanú symbolickú moc. Nové „objektívne“ dejiny neznamenal len určité epistemologické a filozofické zmeny, ale boli spájané aj s predstavou „morálnej obnovy“ spoločnosti.(59) Veľmi skoro sa preto objavila otázka, prečo historici nezaujímajú na Slovensku nimi očakávané miesto. V hodnotení, že majú po roku 1989 nízky/nedostatočný spoločenský status, sa zhodne s veľkou pravdepodobnosťou väčšina predstaviteľov historickej obce. V diskusiách o tomto stave je možné definovať predovšetkým dva veľké problémy postsocialistickej transformácie v procese zapájania sa do štruktúr svetovej historiografie. Prvým je dlhodobé podfinancovanie a druhým je vyrovnávanie sa s vlastnou minulosťou „starých štruktúr“.(60)

Z ekonomického hľadiska je všeobecne známe, že Slovensko je dlhodobo na úplnom konci EÚ vo financovaní vedy. Situáciu dobre ilustruje priemerný tabuľkový plat vedeckého pracovníka SAV alebo vysokoškolského pedagóga a ani nízky rozpočet grantových schém SR neponúka príliš veľa povzbudivých momentov. Opakom tohto všeobecne známeho obrazu chudobnej vedy, aj keď apriórne nie pozitívnym, sú zverejnené údaje o vysokej efektívite vedeckej produkcie na Slovensku.(61)

Spomenuté ukazovatele majú iste významný vplyv na dnešnú situáciu. Podobne často ako ekonomické parametre vedeckej produkcie, býva diskutovaný aj spoločenský status historikov. Momentálne si netrúfam podrobnejšie analyzovať politiky masovokomunikačných médií a mnohých záujmových skupín, ktoré v tomto smere bezpochyby zohrávajú veľký význam.(62) Ako poukazuje jeden kvantitatívny výskum historického vedomia na Slovensku, zdrojom vedomostí o dejinách sú do veľkej miery masovokomunikačné prostriedky.(63) Z výsledkov iných empirických výskumov vyplýva, že historické vedomie stredoškolských študentov ovplyvňuje predovšetkým rodinné prostredie. Po ňom nasleduje okolie a priatelia, politici a médiá. Až po tomto všetkom školský dejepis.(64)

Dušan Kováč napísal, že vývoj historiografie na Slovensku zásadne ovplyvnil fakt, že pomerne veľkú časť 20. storočia fungovala ako „slúžka ideológií“. Z toho vyplýva aj nedôvera voči historikom reprezentovaným ako prisluhovačom ideologicky stotalizovaných dejín, v ktorých práve oni plnili úlohu legitimizátorov aktuálneho stavu.(65) Stačí si prelistovať oficiálne dejiny písané za Slovenskej republiky 1939 – 1945, alebo neskoršiu tvorbu tzv. marxistickej historiografie. František Hrušovský – ktorý pôvodne pôsobil ako stredoškolský učiteľ, spojil svoju interpretáciu s dobovým autonomistickým, resp. ľudáckym výkladom. Naprojektoval dejiny Slovákov ako „súvislú reťaz“ (trvajúcu až 1 500 rokov), pričom jej vyústením bolo vyhlásenie slovenskej štátnosti. Hrušovský označil svoju prácu ako určitú „misiu“ voči protislovenskému zápasu, ktorý sa rozvinul v minulosti. Jej cieľom bolo budovanie národnej identity, ktorá mala byť v súlade s potrebami nového štátu s jeho totalitárnou ideológiou.(66) Po roku 1948 vplyvom politickej dominancie komunistov, došlo k zásadnému ideologickému obratu v interpretácii dejín. Je však paradoxom doby, že kategorický imperatív „slovenský národ a jeho vôľa“ – prostredníctvom ktorého predstaviteľa

Slovenskej republiky legitimizovali vlastnú politiku – nahradila verzia „ľud a jeho vôľa“ s podobným aplikačným mechanizmom.(67) Takto prezentovaná komunita mala myslieť, cítiť aj konať ako jedna osoba a snažiť sa o spoločný cieľ a najvyššie dobro. Kolega Hudek dokonca veľmi príznačne nazval svoju monografiu o slovenskej historiografii 50. a 60. rokov 20. storočia Najpolitickejšia veda, keď upozornil na vzťah historiografie a politiky. Nešlo len o implementáciu (v slovenskej historickej vede prakticky neetablovaného) marxizmu, ale aj o povinnosť zohľadňovať v opise dejín aktuálne ideologické kampane (napr. boj proti buržoáznemu nacionalizmu a klerikalizmu).(68) Vývoj dejinného príbehu – najčastejšie kontextualizovaného v podobe národného príbehu Slovákov – je však nutné sledovať aj z pohľadu potrieb a požiadaviek nastolených v procese neustáleho vyjednávania politických síl, kultúrnych elít, ale aj širšej verejnosti. Ako upozornil Peter Heumos na príklade robotníctva, predstavy o totálnom ovládnutí spoločnosti, v rámci ktorej by nebol priestor na vyjadrenie vlastného názoru sú mylné.(69) Podobne aj Michal Pullmann upozornil na problém konceptu totalitne historického rozprávania, ktorý vytvára zjednodušenú ilúziu o fungovaní komunistického systému ako zlého „režimu“ a ovládanou „spoločnosťou“ zbavenou spoluzodpovednosti za svoje konanie.(70) Výsledkom „dobrovoľne-nútenej“ aktívnej spolupráce historikov s režimom znamenalo po páde komunizmu, že už pre nikoho nebolo ťažké označiť prácu a výsledky historiografie za nedôveryhodné. Po roku 1989 nahradil sprofanovaný ideologický kánon obrovský záujem o dovtedy tabuizovanú produkciu, pred verejnosťou sa objavili aj rôzne konšpiračné teórie, alternatívne interpretácie, ale aj pikantérie z dejín.

Významným a často diskutovaným javom v slovenskej spoločnosti je aj nie príliš veľký záujem o vedeckú tvorbu. V tomto sa slovenský knižný trh celkom líši od situácie v susedných krajinách. Na opodstatnenosť tohto tvrdenia poukazujú aj pravidelne nízke náklady vedeckých publikácií, z ktorých vysoké percento sa distribuuje predovšetkým na úrovni profesijných a osobných sietí. Podobné je to aj s neschopnosťou vedeckých a popularizačných časopisov zabezpečiť svoju existenciu z čisto komerčných zdrojov. Znamená to, že knihy a časopisy sa rozdávaly prípadným recenzentom, záujemcom, spriazneným inštitúciám a neraz sa zároveň stávajú nedostatkovým tovarom pre prípadných záujemcov zo širšej verejnosti. Ako príklad spomeniem zborníkovú tvorbu z 90. rokov 20. storočia, ktorá je mimo vedecké kruhy pomerne ťažko dostupná, alebo publikácie vydané s podporou rôznych grantových agentúr a fondov, ktoré sa nikdy ani nedostali do voľného predaja. Druhú stránku mince tvorí aj dlhodobý zlý marketing a reklama, nezáujem, či neschopnosť profesionálnych vedcov a pedagógov ponúknuť pútavé a štylisticky dobre spracované diela. Častým problémom býva najmä výber tém, kde neraz prevládajú úzko a veľmi špecificky tematizované profesijné záujmy jednotlivých autorov. Výsledkom nie je len to, že až na niekoľko výnimiek sa diela profesionálnych historikov vo väčšej miere nenachádzajú v kníhkupectvách alebo nepatria medzi bestsellery, ale aj to, že tento segment trhu obsadzujú iní, neraz profesijne menej zdatní autori, ktorí sú však schopní lepšie naplniť požiadavky trhu. Na tieto tendencie upozornil aj R. Holec: „Zažívame doslova zlatý vek celej plejády chemických inžinierov, ekonómov, lekárov, politológov, novinárov, literátov a iných odborníkov, ktorí s neuveriteľným zánietením nielenže bádajú, ale svojimi niekedy až obludnými kombináciami doslova prerábajú dejiny a ovplyvňujú nimi verejnú mienku. Žiaľ, podstatne viac ako do svojich projektových, konferenčných a zborníkových aktivít uzavretí kabinetní vedci. Nehistorikov v revíri historickej vedy je podstatne viac ako historikov medzi chemickými inžiniermi, ekonómami, lekármi, politológmi a inými odborníkmi. Keďže amatéri ovládajú čoraz viac i médiá, vplyv historikov na historické vedomie a pamäť obyvateľstva je minimálny.“(71) Týmto sa navonok stiera rozdiel medzi profesionálnym a laickým diskurzom a argumentáciou, čo kriticky komentoval aj R. Holec: „Úplne najhoršou príčinou spochybňujúcou vedeckosť histórie sú

však samotní profesionálni historici, ktorí sa vôbec nebránia povrchnosti, priemernosti a predajnosti. Veď predajnosť bez predchádzajúcich dvoch vlastností nemá logiku. Historici s obľubou prostituuju s každým, kto má moc a peniaze. Kedysi to boli ľudáci a komunisti, teraz nacionalisti a populisti. Neraz išlo dokonca o stále toho istého zákazníka, ktorý si len čižmy zamenil za pracovné gumáky alebo poltopánky. Neraz išlo dokonca o toho istého historika, veď robí v podstate stále to isté.“(72) Napriek obligátnej kritike smerujúcej k nedostatku záujmu prípadných čitateľov (napr. často sa spomína nízka sčítanosť a nezáujem študentov histórie), aj sami historici neraz prejavujú minimálny záujem o najnovšie výsledky vlastných kolegov. Tento môj dojem nepotvrzuje len množstvo rozhovorov, či poznatky z rôznych výskumných zámerov a konferencií, ale i fakt, že v mnohých publikovaných štúdiách chýba (v minulosti celkom zaužívaný) úvod do problematiky, vyrovnanie sa s dovtedajšou tvorbou, resp. v poznámkovom aparáte pravidelne absentujú odkazy na už publikované výskumy. V tomto kontexte možno identifikovať určitý generačný konflikt, keď sa mladší a starší kolegovia vzájomne „zabúdajú“ citovať. O dlhodobu malom záujme o zahraničných autorov, resp. o metodológiu a komparatívne prístupy, ani nehovoriac. Slovenská historiografia je aj napriek tomu, že ubehlo viac ako dvadsať rokov od roku 1989, príliš uzavretá. Je zacyklená vo svojich problémoch a témach, pričom mnohé diskusie neprinášajú okrem potvrdzovania ideologickej polarizácie nové riešenia. Slovom R. Holeca: „pracujeme s antikoncepciou, teda proti akejkoľvek koncepcii alebo úplne bez nej?“(73) Výsledkom nie je len výrazné zaostávanie na medzinárodnom poli, ale aj nekonzistentnosť a opakovanie výskumov, t. j. už spomenuté neustále cyklenie. Na to poukázal aj Juraj Marušiak: „Ak parlamentné aj mimoparlamentné debaty, ktoré sprevádzali prijatie ‚Lex Hlinka‘, mali pre slovenskú spoločnosť nejaký význam, tak najmä v tom, že odhalili myšlienkovú chudobu a povrchnosť uvažovania o vlastnej minulosti. Spory sa v skutočnosti sústreďovali na symboly, ale absentovala hlbšia reflexia a reálny dialóg. Akékoľvek pokusy o hlbšiu reflexiu – či už komunistickej, alebo ľudáckej minulosti – zostali iba na okraji verejného záujmu a reálna diskusia o vlastných dejinách v spoločnosti doposiaľ neprebehla.“(74) Vzniknutý stav je dôsledkom aj teórie nepriateľských postojov u historikov.(75) Tento sa v historickej obci zakorenil počas normalizácie a vyplynul z faktu, že marxizmus nebol už dlhšiu dobu pred pádom diktatúry braný vážne. Neprebehli žiadne vplyvnejšie inovačné vlny, práve naopak, kultivoval sa skôr marxizmus predstieraný, keď sa ako „povinná jazda“ formálne odcitovali klasici, ale následne autori ponúkli klasický naratívny príbeh.(76) Situáciu poznamenala aj predstava, že historické dokumenty zosobňujú minulosť a prehnaná viera v objektívne a lineárne dejiny, čoho výsledkom je lipnutie na nacionalistických konceptoch dejín. V tomto kontexte je dôležité spomenúť aj nízku mieru využívania znalosti cudzích jazykov, bez ktorých nie je možné dlhodobu fungovať vo svete vedy. Ohrozenie týchto „pilierov“ môže byť zároveň vnímané ako ohrozenie samotnej vedeckej komunity.

Limity vedeckého spoločenstva

Martin Nodl v príspevku prednesenom na Zjazde českých historikov v Hradci Králové roku 1999 pomenoval tri oblasti neduhov spoločenstva českých historikov. Išlo o nevyrovnávanie sa s vlastnou minulosťou i minulosťou odboru, grantový systém a jeho dopad a postavenie mladých historikov a budúcnosť historickej obce.(77) Tieto témy – napriek svojmu významu – na Slovensku rezonujú pomerne málo. Dôvod tejto „nehybnosti“ môže súvisieť s tatarkovským „démonom súhlasu“ slovenskej spoločnosti. Juraj Marušiak upozornil, že diskusia o minulosti by sa mohla stať aj diskusiou o nás, a to je zrejme dôvod, prečo na Slovensku zatiaľ neprebehol žiaden relevantný Historikentstreit a aj pokusy vyvolať diskusie o vzťahu politiky a histórie sa stretli s nezaujmom tých, ktorých by sa tento spor mal týkať najviac.(78) Ak sa aj objavia, nevyhnú sa banalizácii a označovaniu za politikárčenie,

poprípade generačnú dravosť. Na druhej strane, časť nastupujúcej generácie využíva v prospech vlastnej legitimizácie a akumulácie symbolického kapitálu práve argument „ideologickej nevinnosti“. Organizátor prvej konferencie „mladých historikov“ Martin Lacko, okrem nedostatočného archívneho výskumu po roku 1989, resp. sťažených podmienok mladej generácie pre prezentovanie výsledkov vlastných výskumov, poukázal aj na ideologické determinanty predstaviteľov staršej generácie. Mladí a „ničím nezaťažení“ historici chceli v tomto smere predstavovať budúcich garantov objektívneho prístupu, keďže sa necítili zviazaní so štátnou mocou ani s dvoma konkurujúcimi si tábormi.(79) Často sa v tomto kontexte objavujú aj požiadavky väčšej transparentnosti i kritika prílišnej hierarchizácie a klanového modelu vedeckého spoločenstva. Tento typ videnia sa stal následne medzi mladšou generáciou veľmi populárny a spolu s naštartovaním primárneho výskumu predstavuje výrazný element súčasnej slovenskej historiografie. Postupne dochádza k omladeniu výskumných aj pedagogických pracovísk i ku generačným výmenám v riadiacich pozíciách. Vstup novej neformálnej skupiny „na scénu“ sa okrem množstva nových publikácií a menších polemík sa prejavil na vymenovaní Ivana A. Petranského za predsedu Správnej rady ÚPN vo februári 2007. Napriek tomu, že sa to tak pravidelne robí, bolo by chybou vnímať „mladých historikov“ (tento pojem sa stal zároveň aj terminus technicus, na základe názvu konferencií) ako homogénnu skupinu a to aj napriek generačnej blízkosti. Práve naopak, aj naďalej dochádza k reprodukcii klanových spôsobov správania sa a k postupnému prispôbovaniu k donedávna vehementne kritizovaným habitusom. Napriek tomu, že aj na Slovensku dochádza postupne k zmenám a určitým inováciám na poli metodológie, naďalej sa pestujú predovšetkým klasické politické dejiny, dominuje nekritický zberateľský naratívny prístup, fetišizmus prameňov a faktov, ktorý udržiava nízku kompatibilitu slovenských výskumov so stavom svetovej vedy. Používa sa iný jazyk, priradujú iné významy. Ako príklad spomeniem, že viacerí kolegovia zaoberajúci sa explicitne či implicitne nacionalizmom sa vo svojich prácach len zriedka opierajú o aktuálne teoretické koncepty, štúdie a pojmoslovie.

Túto smutnú realitu potvrdzuje aj malé množstvo medzinárodných projektov a ciest, zahraničných citácií a publikácií. Ako príklad možno tiež spomenúť nezaujímavú a minimálnu angažovanosť v rámci aktuálnych verejných diskusií v E Ú. Na Slovensku mala slabý ohlas aj Výzva z Blois z 28. októbra 2008, ktorej signatári protestovali voči pokusom niektorých štátov a E Ú zákonne stanoviť, ako interpretovať historické javy, s možnosťou vyvedenia sankcií.(80) Na druhej strane sa presadzuje fenomén, ktorý nazval Mirek Vodrážka civilizačným regresom, keď vo svojej eseji podrobil zásadnej kritike viaceré aspekty činnosti súčasného ÚPN. Upozornil, že ich argumentácia je v kontexte interpretácie Slovenskej republiky 1939 – 1945 pokusom o rehabilitáciu postavenú na nacionalistických základoch, pričom charakteristikou tohto typu diskurzu je banalizácia zla a absencia toho druhého.(81) Je len pre fungovanie slovenského vedeckého spoločenstva historikov symptomatické, že podobné argumenty sa už objavovali v interných diskusiách, ale na verejnosť prenikali len zjednodušené ľahšie dekódovateľné hodnotiace súdy, čo opätovne len potvrdzovalo nehybný bipolárny model ideologického a inštitucionálneho súperenia, v tomto prípade v podaní HÚ SAV a ÚPN. Na druhej strane je však nutné dodať, že Vodrážkova kritika z pohľadu existencionálnych dejín je aplikovateľná aj na iných členov komunity historikov na Slovensku.

Pre tak malú komunitu ako je to v našom prípade, kde „každý každého pozná“, má táto skutočnosť výrazný vplyv na formovanie sociálnych vzťahov v danom prostredí i na kultúru diskusie. Dlhodobé slabé finančné zázemie, ale aj silný národno-buditeľský étos mali nepochybne vplyv na to, že sa historiografii na Slovensku venuje pomerne stabilná skupina ľudí (tento stav z časti narúša veľký nárast počtu študentov aj historických pracovísk).

Charakteristický je preto až osobný vzťah k predmetu výskumu, ktorému sa venujú aj za nie príliš priaznivých finančných podmienok. Ochota obetovať sa, obetovať viac času výskumu, je vnímaná ako významná hodnota, neraz zatieňujúca iné dôležité atribúty vedeckej praxe. Zároveň sa však spája s predstavami o akomsi „vlastníctve témy“, čo môže mať za následok, že sa niektorí historici pasujú do role doživotných strážcov jednej historickej témy a jednej historickej pravdy.

Neustáli tlak na zvyšovanie kvantity produkcie v duchu hesla publish or perish, môže znamenať, že počet publikácií prinášajúci aj zvýšenie symbolického kapitálu (napr. aj zisk titulov) bude skôr samoučelný a nebude prospievať vedeckej diskusii a bude dochádzať k „nadprodukcii nedodielkú“, ako mi tento stav v rozhovore pomenovala jedna česká kolegyňa. S tým súvisí aj na Slovensku rozšírené plagiátorstvo a neustále opakovanie už povedaného.

Ako upozornil Juraj Marušiak, ak si historik chce ako vedec zachovať čistý štít, môže robiť len jedno. Rešpektovať zásady vedeckej etiky, mať právo na vlastný názor a hlásiť sa k hodnotám, ktoré vyznáva. Musí ale zároveň rešpektovať fakty a príslušné metodologické postupy. Inak povedané, nemal by si pliesť úvod vedeckej práce s jej závermi. K tým sa môže dopracovať až na konci a kým svoje tézy nemá dostatočne podložené výskumom, môže hovoriť nanajvýš o hypotézach. Autonómne postavenie histórie ako vedy teda môže garantovať iba historická komunita. Podmienkou je však dôveryhodnosť historických vied a historikov samotných. Kým sa vedecká komunita bude vyhýbať pravde o sebe samej, pravde nielen o svojom správaní v minulosti, ale aj o súčasnosti, napr. o oponentských konaniach alebo obhajobách dizertačných prác, režimovaných tak, aby sa dosiahol žiaduci výsledok, nebude možné hovoriť o ozajstnom vedeckom diskurze.(82)

Citovaná literatúra:

- (1) <http://www.sme.sk/c/3457571/hlinka-si-podla-kdh-zasluzi-zakon.html>
- (2) http://www.olaf.vlada.gov.sk/8782/prepis-tlacovej-konferencie-po-skonceni-slavnostneho-rokovaniavladyslovenskej-republiky-v-martine-dna-2-januara-2008.php?day=2011-02-01&art_datum_od=&art_datum_do=
- (3) Obzvlášť pozri diskusie späté s témou „vyrovnávania sa s komunizmom“, resp. existenciou a činnosťou Ústavu pamäti národa a Ústavu pro studium totalitních režimů. Z najnovších publikácií pozri MAYER, Françoise. Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita. Praha : Argo, 2009; KRAPFL, James. Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločnosť v Československu po 17. novembri 1989. Bratislava : Kalligram, 2009; DINUŠ, Peter. Vyrovnávanie sa s minulosťou? Bratislava : Veda, 2010; PULLMANN, Michal. Konec experimentu: prestavba a pád komunizmu v Československu. Praha : Scriptorium, 2011; VODRÁŽKA, Mirek. Manifest existencionálnych dejín. Praha : Herrmann & synové, 2011; KOPEČEK, Michal. In Search of “National Memory” The Politics of History, Nostalgia and the Historiography of Communism in the Czech Republic and East Central Europe. In KOPEČEK, Michal (ed.). Past in the Making. Historical Revisionism in Central Europe after 1989. Budapest; New York : CEU Press, 2008, s. 75-95; RANDÁK, Jan. Historie v súčasnom i budúcim verejnom priestore – úvahy o dejinách a pamäti. In http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2008/texty_1_2008/Randak.pdf; <http://louc.bloguje.cz/898794-konec-experimentu-aneb-historie-jedne-polemiky.php>.
- (4) K tomu: LE GOFF, Jacques. Paměť a dějiny. Praha : Argo, 2007, s. 149.
- (5) K problematike naratívistickej kritiky písania o dejinách pozri: Forum Historiae 2009/2 Historická narácia, ideológia a historiografia zostavené Karolom Hollým: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2009/index.html. Pozri tiež najnovšie publikácie

ČINÁTL, Kamil. Dějiny a vyprávění. Praha : Argo, 2011; HORSKÝ, Jan. Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy. Praha : Argo, 2009; KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (eds.). Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín. Bratislava : Chronos, 2009; ŠUCH, Juraj. Naratívny konštruktivizmus Haydena Whita a Franka Ankersmitha. Ostrava : Filozofická fakulta Ostravskej Univerzity, 2010; ZELENÁK, Eugen. Konštruktivizmus a pluralita v histórii. Ružomberok : Verbum, 2011; ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In STORCHLOVÁ, Lucie – HORSKÝ, Jan a kol. Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století. Ústí nad Labem : Albis international, 2009, s. 67-94.

(6) CHARTIER, Roger. Na okraji útesu. Praha : Pavel Mervart, 2010, s. 16-17.

(7) MOMMSEN, J. Wolfgang. Social conditioning and social relevance in historical judgments. In History and Theory, Vol. 17, No. 4, Beiheft 17: Historical Consciousness and Political Action (Dec., 1978), s. 33.

(8) K tomu podrobnejšie IGGERS, G. Georg. Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě. Praha : NLN, 2002.

(9) Vörös, László. Analytická historiografia versus národné dejiny : „národ“ ako sociálna reprezentácia. Pisa : Edizioni Plus - Pisa University Press, 2010, s. 2. K tomu tiež Rösen, Jörn. How to Overcome Ethnocentrism: Approaches to a Culture of Recognition by History in the Twenty-First Century. In History and Theory, Vol. 43, No. 4, Theme Issue 43: Historians and Ethics (Dec., 2004), pp. 118-129.

(10) HOLÝ, Ladislav. Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 20.

(11) O niečo podobné sme sa snažili aj na stránkach Forum Historiae v sekcii Fórum: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/forum.html, kde sme otvorili diskusie na témy: Aké dejiny chceme, aké potrebujeme? a Medzi vedou a politikou – večná dilema histórie? Mali sme, žiaľ, pomerne veľký problém získať diskutujúcich, napriek tomu sa podarilo zozbierať veľmi zaujímavé texty. Aj na tomto mieste by som preto chcel poďakovať všetkým zúčastneným.

(12) Vo svojej úvahe sa – z priestorových dôvodov – nevenujem širšej skupine historikov píšúcich o Slovensku, alebo napríklad kolegom maďarskej národnosti, ktorí sú, žiaľ, len v menšej miere zapojení do fungovania tohto profesného spoločenstva.

(13) HROCH, Miroslav. Historické vedomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní. In ŠUBRT, Jiří (ed.). Historické vedomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum. Kolín : Nezávislé centrum pro studium politiky, 2010, s. 42.

(14) BLOCH, Marc. Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo. Praha : Argo, 2011, s. 71.

(15) K tomu napríklad KAMENEC, Ivan. Poznámky k historiografii dvoch totalitných režimov na Slovensku. In Historický časopis, 2004, roč. 52, č. 2, s. 291-294.

(16) KOLÁŘ, Pavel. Nenápadné okovy Kleiú. Východoevropské dějepisectví po pádu železné opony mezi vědeckým étosem a legitimizací panství. In Soudobé dějiny, 2004, roč. XI, č. 1-2, s. 224.

(17) Open Letter addressed to the European Commissioner for Research and Innovation. Pozri: www.eash.eu/openletter2011

(18) HOLEC, Roman. „Krátke“ dejiny „dlhého“ storočia. In Historický časopis, 2007, roč. 55, č. 1, s. 75-95; ZAVACKÁ, Marina. „Nemám čas to čítať, musím sa učiť.“ K stavu vysokoškolskej výučby histórie na Slovensku. In Historický časopis, 2007, roč. 55, č. 1, s. 133-145. K tomu tiež pozri polemiky v ČR : <http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/>

(19) Podrobne BENEŠ, Zdeněk. Historický text a historická kultura. Praha : Karolinum, 1995.

(20) HROCH, ref. 13, s. 33.

(21) LIPTÁK, Ľubomír. Száz évnel hosszabb évszázad. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 192.

- (22) BOURDIEU, Pierre. Teorie jednání. Praha : Karolinum, 1998, s. 87-94.
- (23) ASSMANN, Jan. Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha : Prostor, 2001, s. 92-113.
- (24) LE GOFF, ref. 4, s. 122.
- (25) NORA, Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. In Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989), s. 8-9; NORA, Pierre. Emlékezet és történelem között. Budapest : Napvilág Kiadó, 2008, s. 14-15.
- (26) WELZER, Harald – MOELLEROVÁ, Sabine – TSCHUGGNALOVÁ, Karoline. „Můj děda nebyl nácek“. Nacismus a Holocaust v rodinné paměti. Praha : Argo, 2010.
- (27) TODOROV, Tzvetan. A rosz emlékezte, a jó kísértése. Mérlegen a XX. Század. Budapest : Napvilág Kiadó, 2005, s. 124-129.
- (28) BURKE, Peter. A történelem mint társadalmi emlékezet. In Regio, 2001, roč. 12, č. 1, s. 3-21.
- (29) MANNOVÁ, Elena. Clio na slovenský spôsob. Problémy a nové prístupy historiografie na Slovensku. In Historický časopis, 2004, roč. 52, č. 2, s. 244.
- (30) BARTL, Július. Historiografia na Slovensku po roku 1989 – splnené očakávania? In Historický časopis, 2007, roč. 55, č. 1, s. 41.
- (31) Napr. kontexte Lex Hlinka pozri: <http://www.sme.sk/c/3514405/evanjelici-nehcu-lex-hlinka.html>; <http://www.prave-spektrum.sk/article.php?569>
- (32) K tomu pozri: HUDEK, Adam. Slovenská historiografia a problematika československých dejín v rokoch 1918 – 1968 In http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2007/texty_1_2007/hudek.pdf; STOLÁRIK, M. Mark. The Painful Birth of Slovak Historiography in 20th Century. In Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 2001, roč. 50, č. 2, s. 161-187; RYCHLÍK, Jan. Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945. Bratislava : Academic Electronic Press Bratislava; Ústav T. G. Masaryka Praha, 1997; RYCHLÍK, Jan. Początki, rozwój i zanik czechosłowakizmu. In Studia z dziejów Rosji i Europy środkowo-wschodniej. Tom XLV , 2010, s. 21-43; PEKNÍK, Miroslav a kol. Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika – Slovenské národné rady – Československý zväz. Bratislava : Veda, 2000; KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Slovensko na ceste k demokracii. Bratislava : HÚ SAV, 2009.
- (33) Ďalšiu tradíciu, ktorej sa na tomto mieste nevenujem, predstavuje marxistické depisectvo, ktoré sa programovo vymedzovalo voči obidvom vyššie spomenutým tradíciám. Popritom sa v období 1948 – 1989 v emigrácii rozvíjal aj ľudácky naratív. K tomu pozri HUDEK, Adam. Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968. Bratislava : HÚ SAV , 2010. K diskusiám o charaktere slovenskej historiografie pozri: JABLONICKÝ, Jozef. Glosy k historiografii SNP. Bratislava : NVK International, 1994; KORČEK, Ján. Slovenská republika 1943-45. Bratislava : MNO SR, 1999, s. 9-21. K tomu tiež zbierky publikovaných textov: KAMENEC, Ivan. Spoločnosť – politika – historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí. Bratislava : Historický ústav SAV , 2009; KOVÁČ, Dušan. O historiografii a spoločnosti. Bratislava : Historický ústav SAV , 2010.
- (34) K tomu HAVELKA, Miloš. Touha po ideológiách a strach z teorie: Několik poznámek o sebareflexi české historiografie. In Dějiny a současnost, 2000, roč. 22, č. 1, s. 46-48.
- (35) Bližšie k tejto problematike: JOHNSON, V. Owen. Begetting & Remembering Creating a Slovak Collective Memory in the Post-Communist World. In KOPEČEK, Michal (ed.). Past in the Making. Historical Revisionism in Central Europe after 1989. Budapest; New York : CEU Press, 2008, s. 129-143; KOVÁČ, Dušan. Zamyslenie sa nad Slovenskou historiografiou deväťdesiatych rokov. In Česko-Slovenská historická ročenka, 2003, s. 225-31; MANNOVÁ, Elena. Der Kampf um Geschichtslehrbücher in der Slowakei nach 1990. In Umbruch im östlichen Europa. Die nationale Wende und das kollektive Gedächtnis. Eds. A. Corbes-Hoisie,

R. Jaworski, M. Sommer. Innsbruck : Studien Verlag, 2004, s. 125-135; Okrúhly stól: Slovensko a fenomén Ďurica. In *Kritika & Kontext*, 1997, č. 2-3; FINDOR , Andrej. Národná identita ako naratívna konštrukcia. In *Sociológia*, 2000, roč. 32, č. 1, s. 57-79; MICHELA , Miroslav. 14. marec 1939 – medzi historickou udalosťou a symbolom. In BYSTRICKÝ, Valerián a kol. *Rozbitie alebo rozpad? : historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : Veda, 2010, s. 535-548.

(36) K tomu podrobne Vörös, ref. 9, s. 73-123.

(37) K tomu podrobnejšie MESEŽNIKOV, Grigorij – GYÁR FÁŠOVÁ, Olga. *Národný populizmus na Slovensku*. Bratislava : IVO , 2008; KOCÚR, Miroslav. *Za Boha, za národ – kresťanský národný populizmus*. In PETŐCZ, Kálmán a kol. *Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 211-234.

(38) PODOBA, Juraj. *Národná identita a „Erinnerungspolitik“ v slovenskej historiografii: niekoľko kritických postrehov od „susedov“*. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 266-267.

(39) HOLEC, Roman. *Aké dejiny máme a aké potrebujeme*. In <http://www.forumhistoriae.sk/forum/holec.pdf>

(40) NODL, Martin. *Križe české historiografie aneb minulost, která chce být zapomenuta*. In <http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/nodl.html>.

(41) HOLEC, ref. 39.

(42) K tomu napríklad: RANDÁK, Jan. *Osudové osmičky: historická fakta, jejich smysl a identitotvorný význam?* In MERVART, Jan – ŠTĚPÁN, Jiří a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století. Osudové osmičky v našich dějinách*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2008, s. 23-31; MICHELA, Miroslav. *Pripomínanie a kanonizovanie minulosti. Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska*. In MERVART, Jan – ŠTĚPÁN, Jiří a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století. Osudové osmičky v našich dejinách*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2008, s. 7-22.

(43) HOLÝ, ref. 10, s. 31-32.

(44) <http://plus7dni.pluska.sk/plus7dni/vsimli-sme-si/paskvil.html>. K tomu tiež: KRATOCHVÍL, Viliam. *Externý posudok pre odbornú komisiu Predsedu Národnej rady Slovenskej republiky (PNR SR) k umiestne*

(45) *Zaujímavá diskusia sa vyvinula predovšetkým na tému participácie členov akademickej obce v tejto politickej kauze*. Pozri: <http://www.jetotak.sk/slovensko/velka-historicka-vojna-o-svatopluka>; <http://www.jetotak.sk/diskusie/preco-sa-vyjadrit-k-soche-odpoved-miroslavovi-tizikovi>.

(46) *Napríklad*: <http://www.sme.sk/c/5493608/matica-chce-komisiu-k-svatoplukovi-doplnit-o-vlastnych-odbornikov.html>

(47) K tomu pozri podrobnú analýzu: ZAVACKÁ, Marína. *Pomník Svätopluka ako prameň k dejinám 20. a 21. storočia. Poznámky k historickej interpretácii*. *Posudok pre predsedu parlamentu R. Sulíka pôvodne zverejnený online* http://www.nrsr.sk/Static/sk-SK/NR/SR/Posudky/posudok_10_Zavacka.pdf

(48) HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda*. In http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/hudek.pdf

(49) BRUBAKER, Rogers. *Přehodnocení národní identity: národ jako instacionalizovaná forma, praktická kategorie, náhodilá událost*. In HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus*. *Čítanka textů*. Praha : SLON , 2003, s. 377.

(50) Vörös, László. *Problém s pojmom „starí Slováci“* In *História – revue o dejinách a spoločnosti*, 2010, č. 3-4, s. 88-93. Pozri tiež TŘEŠTÍK, Dušan. *Moderní národ, politický národ vrcholného středověku, raně středověký gens a naše genetické software*. In TŘEŠTÍK,

- Dušan. Mysliť dejiny. Praha : Paseka, 1999, s. 100-120.
- (51) KANOVSKÝ, Martin. Socha Svätupluka ako politický symbol. Posudok pre predsedu parlamentu R. Sulíka pôvodne zverejnený online http://www.nrsr.sk/Static/sk-SK/NR/SR/Posudky/posudok_08_Kanovsky.pdf.
- (52) BARTL, ref. 30, s. 36.
- (53) TŘEŠTÍK, Dušan. O dějinách a paměti. In Dějiny – teorie – kritika 1, 2004, s. 113. Tiež: <http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/5HDFtrestik.htm>.
- (54) BLOCH, ref. 14, s. 111-114.
- (55) K tomu napríklad: DINTEN FASS, Michael. Truth's Other: Ethics, the History of the Holocaust, and Historiographical Theory after the Linguistic Turn. In History and Theory, (Feb., 2000), Vol. 39, No. 1, s. 1-20; LI PSTA DTOVÁ, D. E.: Popírání holocaustu: Sílící útok na pravdu a paměť. Praha; Litomyšl : Paseka, 2001; ale aj diela uvedené v poznámke pod čiarou č. 4.
- 56) Pozri napr. aj CARR, Edward Hallet. Mi a történelem? Budapest : Osiris, 1995, s. 34. „Dobrá historická práca vznikne práve vtedy, ak je obraz minulosti vytvorený historikom, osvetlený znalosťou súčasných problémov.“
- (57) MOMMSEN, ref. 7, s. 23.
- (58) VANN, T. Richard. Historians and Moral Evaluations. In History and Theory, Vol. 43, No. 4, Theme Issue 43: Historians and Ethics (Dec., 2004), pp. 3-30.
- (59) K tomu: NIEDERMÜLLER, Peter. Rethinking history: time, past and nation in post-socialism. In Focaal Tijdschrift voor Antropologie, Nr. 33/1999, s. 28.
- (60) KOLÁŘ, ref. 16, s. 226.
- (61) K tomu pozri správu za rok 2010 o výskume a inováciách: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius2010-cp_en.pdf. Viaceré pohľady na situáciu na Slovensku sprostredkúva diskusná relácia Živá voedička: <http://www.jetotak.sk/videoarchiv>, resp. ďalšie údaje na: <http://zachranmevedu.sk/>.
- (62) K tomu tiež: ZÍDEK, Petr. Historici pohledem novináře. In <http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/5HDFzidek.htm>
- (63) PEKNÍK, Miroslav (ed.). Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti. Bratislava: VEDA, 2006, s. 64.
- (64) KRATOCHVÍL, ref. 44.
- (65) KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In Historický časopis, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-237.
- (66) HRUŠOVSKÝ, František. Slovenské dejiny. Martin : Matica slovenská, 1940; Slovenská národná knižnica Archív literatúry a umenia, 102 F 18 Hrušovský František: Niekoľko poznámok pre recenzenta.
- (67) HUDEK, Adam. Slovak Historiography and Constructing the Slovak National Story up to 1948. In Human Affairs, 2006, roč. 16, č. 1, s. 64.
- (68) HUDEK, ref. 33.
- (69) HEUMOS, Peter. K sociálnohistorickému výzkumu komunistických systémů. In Soudobé dějiny, 2008, roč. XV, č. 3-4, s. 686-702; K tomu tiež: KOLAŘ, Pavel. Metanarace národních dějin v českém dějepisectví druhé poloviny 20. století. Kontexty vzniku – kontinuita – proměny. In České soudobé dějiny v diskusi. Praha : ÚSD AV ČR, 2011, s. 89-123.
- (70) PULLMANN, Michal. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. In Soudobé dějiny, 2008, roč. XV, č. 3-4, s. 703-717.
- (71) HOLEC, Roman. Red Light District po slovensky. In Zrkadlenie – Zrcadlení. Česko-slovenská revue, 2010, roč. VII, č. 3-4, s. 7.
- (72) HOLEC, ref. 71, s. 8.
- (73) HOLEC, ref. 71.

- (74) MARUŠIAK, Juraj. Sloboda (nielen) pre históriu.
http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/marusiak.pdf.
- (75) K tomu HORSKÝ, Jan. Teorie jako konstitutivní rys vědeckosti a jejich místo v českém dějepisectví. In http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/dok/p_sekce/jan-horsky.pdf.
- (76) KOLÁŘ, ref. 16, s. 226.
- (77) NODL, ref. 40.
- (78) MARUŠIAK, ref. 74.
- (79) LACKO, Martin. Příhovor organizátora. In LACKO, Martin (ed.). Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I. Trnava : Katedra histórie FF UC M, 2002, s. 6-8.
- (80) K tomu: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/forum.html
- (81) VODRÁŽKA, Mirek. O civilizačním regrese slovenské minulosti a současnosti. In <http://www.changenet.sk/?section=forum&x=579222>
- (82) MARUŠIAK, re. 74.

* Text vznikol ako výstup Centra excelentnosti SAV : Slovenské dejiny v dejinách Európy. Na tomto mieste by som chcel poďakovať Maríne Zavackej, Kamilovi Činátlovi a Jurajovi Šuchovi za inšpiratívne komentáre k časti rukopisu.